

1.3. ПРИДЕВИ

Придеви разликују падеж и број (лат. *casus numerus*), као и именице, а уз то и род и степен (лат. *genus gradus*).

1.3.1. Придевска деклинација

Минимално одступа од именске, и то у следећим случајевима.

1.3.1.1. *o*-основе (уп. § 2.2.1). — Nom.-acc. sg. n. заменичког придева ἄλλος има завршетак -σ < -δ: ἄλλο = лат. *aliud* < **aliod* преузет из заменичке промене, уп. τό < **k^uo-d*, τί < **k^ui-d*.⁹⁵

1.3.1.2. *a*-основе (уп. § 2.2.2). — Gen. pl. поводи се у нагласку за мушким родом: од δικαία: δικαίων као од δίκαιος, насупротив οἰκία : οἰκῶν (< **-áων*).

1.3.1.3. *u*-основе (уп. § 2.1.3.4). — Gen. sg. чува у атичком стари наставак -εος < **-εf-ος*, нпр. ἡδέος, насупротив типу -εως < **-ηf-ος* код именица као πήχεως, ἄστεως, βασιλέως, где је дужина суфиксалног вокала секундарна.

1.3.1.4. Суплетивну промену имају придеви μέγας и πολύς, код којих се краћа основа атематске промене у nom.-acc. sg. m., n. смењује са проширеном тематском основом у осталим облицима: μέγα- = стинд. *máhi-* < **meǵH₂-* са μεγαλο-, μεγαλᾶ-, πολυ- = стинд. *purí-* < **plH₃u-* са πολλο-, πολλᾶ-.⁹⁶

1.3.2. Ознака рода

1.3.2.1. Разлике између мушког и средњег рода

а) код придева *o*- и *u*-основа у номинативу и акузативу јединице и множине:

nom. sg. νέος m. : νέον n., уп. стинд. *návas* m. : *návam* n.

acc. sg. εὐρύον m. : εὐρύ n., уп. стинд. *urím* m. : *urí* n.

nom. pl. εὐρεῖς < -εφες m. : εὐρέα n., уп. стинд. *urávas* m. : *urú* n. (< **-u-H₂*)

б) код придева *s*-, *n*- и *nt*-основа мушки род је у номинативу јединице обележен продуженим вокализмом завршног слога.⁹⁷

εὐμενής m. : εὐμενές n., уп. стинд. *sumánās* m. : *sumánas* n. (такође сигматска основа)

ἄρσην, εὐδαίμων m. : ἄρσεν, εὐδαίμον n.

έκόν < **-онт-ς* m. : έκόν n.

⁹⁵ Слична појава у латинском gen. sg. *im̄ius*, *id̄ius* према *illius*, стинд. nom. pl. *vis̄ve* према *té*.

⁹⁶ Код Хомера и у јонском πολύς, γεν. πολέος и πολλός, γεν. πολλοῦ чине две засебне парадигме.

⁹⁷ Како је реч о „асигматским“ номинативима, претпоставља се да је и у њима првобитни наставак био -s па да је још у прајезику испао изазвавши накнадно дужење.

с) код *nt*-основа у средњем роду грчки је *o*-базом заменио нулску: $\acute{\epsilon}\kappa\acute{o}\nu$ према $(\text{F})\epsilon\kappa\acute{\alpha}\text{-(F)}\epsilon\rho\gamma\omicron\varsigma$ епитет Аполона „онај који делује по својој вољи“: $*\underline{\text{ue}}\acute{\kappa}\eta\text{nt}$ поред $*\underline{\text{u}}\acute{\kappa}\eta\text{nt}$ у стинд. $us\acute{a}t$, $\chi\alpha\rho\acute{\iota}\text{-}\epsilon\nu < *-\underline{\text{u}}\epsilon\text{nt}$ уместо $**-\underline{\text{u}}\alpha\text{t} < *-\underline{\text{u}}\eta\text{nt}$, уп. стинд. $n\acute{a}m\alpha\text{-vat}$ п. „пун страхопоштовања“.

1.3.2.2. Означавање женског рода

Женски род се у праиндоевропском или уопште није разликовао од мушког или је разлика бивала успостављена у свим падежима додавањем посебног суфикса (м о ц и ј а):

а) код тематских *o*-основа женски род изводи се суфиксом $*-H_2$ који долази на тематски вокал у апофонском превоју *-e-* и стапа се са њим у $-\bar{a}$:

хом. $v\acute{\epsilon}(\text{F})\eta$, ат. $v\acute{\epsilon}\bar{\alpha}$ = лат. *nova*, стинд. $n\acute{a}n\bar{a}$, стсл. **но̀ва** < $*\underline{\text{neue}}\text{-}H_2$.

б) код атематских придева женски род изводи се суфиксом $*-\underline{\text{i}}H_2 > *-\underline{\text{i}}\bar{a}$:

крит. $\rho\acute{\epsilon}\kappa\alpha\sigma\sigma\alpha < *-\underline{\text{ue}}\acute{\kappa}\eta\text{nt-i}H_2$ поред $*-\underline{\text{u}}\acute{\kappa}\eta\text{nt-i}H_2$ у стинд. $us\acute{a}t\acute{\iota}$; ат. $\acute{\epsilon}\kappa\omicron\upsilon\delta\sigma\alpha < *-\text{F}\epsilon\kappa\omicron\upsilon\text{t}\eta\alpha$ са *o*-базом из мушког рода; ген. $\acute{\epsilon}\kappa\omicron\upsilon\sigma\eta\varsigma < *-\underline{\text{ue}}\acute{\kappa}\text{-ont-i}\bar{a}\varsigma$, уп. стинд. $us\acute{a}t\eta\bar{a}\varsigma < *-\underline{\text{u}}\acute{\kappa}\text{-}\eta\text{-i}\acute{\epsilon}H_2\text{-s}$.

$\chi\alpha\rho\acute{\iota}\epsilon\sigma\sigma\alpha$ уместо $*\chi\alpha\rho\acute{\iota}\text{-}\alpha\sigma\sigma\alpha$ према masc. $\chi\alpha\rho\acute{\iota}\epsilon\nu\tau\omicron\varsigma$ ($-\text{F}\epsilon\nu\text{t}\eta\alpha$ би дало јон.-ат. $**\text{-}\epsilon\text{i}\sigma\alpha$), уп. стинд. $bh\acute{a}g\alpha\text{-vat}\bar{\iota}$ „богата“ < $*-\underline{\text{u}}\eta\text{nt-i}H_2$.

$\mu\acute{\epsilon}\lambda\alpha\text{i}\nu\alpha < *-\text{melan-i}\bar{a}$, уп. ген. м. $\mu\acute{\epsilon}\lambda\alpha\nu\text{-}\omicron\varsigma$.

с) хетероклисија у моцији у грчком је заступљена код $\pi\acute{\iota}\omicron\nu\text{ m.}$, $\pi\acute{\iota}\epsilon\text{i}\rho\alpha\text{ f.}$, уп. стинд. $\rho\acute{\iota}n\bar{a}\text{ m.}$,⁹⁸ $\rho\acute{\iota}n\bar{a}\text{r}\bar{\iota}\text{ f.}$ < $*\rho\acute{\iota}H\text{-u}\bar{o}\eta$, $\rho\acute{\iota}H\text{-}\mu\acute{\epsilon}r\text{-i}H_2$.

д) у грчком је суфикс $-\text{i}\delta\text{-}$, који првенствено служи за извођење деминутива и патронимика, попримио вредност моционог суфикса женског рода, уп. хом. $\theta\omicron\upsilon\rho\text{-i}\delta\text{-}\omicron\varsigma$ ($\acute{\alpha}\lambda\kappa\eta\varsigma$) ген. f. од $\theta\omicron\upsilon\rho\omicron\varsigma$ ‘жесток, силовит’.

е) Неразликовање женског од мушког рода било је присутно у неким придевским категоријама већ у прајезику:

— код *s*-основа: $\sigma\alpha\phi\acute{\eta}\varsigma\text{ m., f.}$, уп. стинд. $(y\bar{a}n\bar{a}y\acute{a}d\text{-})dve\varsigma\bar{a}\eta\text{ f.}$ „она која одбија непријатеље);

— код *i*-основа: $\acute{\iota}\delta\rho\acute{\iota}\varsigma\text{ m., f.}$ „вешт(а)“, уп. стинд. $s\acute{u}c\text{i-h}\text{ m., f.}$ „сјајан, сјајна“;

— код неких назалних основа: $\acute{\alpha}\rho\sigma\eta\nu$ (због значења само masc.), али стинд. $v\acute{\zeta}\bar{s}\bar{a}\text{ f.}$ „слична бику“;

— код $ba\eta\nu\eta\text{g}\bar{\eta}i$ -сложеница,⁹⁹ нпр. $\epsilon\upsilon\text{-}\mu\epsilon\nu\acute{\eta}\varsigma$: стинд. $su\text{-}m\acute{a}n\bar{a}\varsigma\text{ m. и f.}$, $\sigma\acute{\omega}\text{-}\phi\rho\omega\nu\text{ m. и f.}$ „здрава разума“, $\acute{\alpha}\text{-}\rho\omicron\upsilon\varsigma$: стинд. $a\text{-}\rho\acute{a}d\text{ f.}$ „безног(а)“.

То неразликовање је, међутим, старо само код сложених придева грчке треће (атематске) деκλιnације. Напротив, код таквих сложеница по *o*-деκλιnацији, типа хом. $\rho\acute{o}\delta\omicron\text{-}\delta\acute{\alpha}\kappa\tau\upsilon\lambda\omicron\varsigma$ ($\text{H}\acute{\omega}\varsigma$), оно представља грчку иновацију, уп. стинд. облике као $citt\acute{a}\text{-}g\bar{a}r\bar{b}\bar{h}\bar{a}\text{ f.}$ „опажљивог, видљивог заметка“

⁹⁸ Од $*\rho\acute{\iota}n\bar{a}\eta$, основа $\rho\acute{\iota}n\bar{a}\eta\text{-}$.

⁹⁹ Придевске сложенице са посесивним значењем, тип срп. *гологлав*.

(*gárbha-* m.). Изостанак моције јавља се и код мањег броја простих придева *o*-основа, као ἤμερος; они су делом били именице, као βάρβαρος; исто важи за компаративе на -ίων, -ιον (§ 3.3.1); неки придеви, због значења, немају ни средњег рода, па се рачунају у „придеве са једним наставком“: μάκος; ἄλας; ἄρπαξ; делом су то такође именице, уп. πένης, наше *сиромаш(x)*.

1.3.3. Ступњевање или компарација придева

Разликовање компаратива и суперлатива од основног облика придева („позитива“) у грчком представља наслеђе из индоевропског прајезика. По начину образовања разликују се два типа компарације, старија, „примарна“ и млађа, „секундарна“.

1.3.3.1. „Примарна“ компарација

Компаратив је образован суфиксом *-*ies*-/-*ios*-/-*is*- (такође *-*ies*-/-*ios*-), суперлатив суфиксом *-*isto*-. Оба суфикса приступају непосредно корену, другим речима, при градњи компаратива и суперлатива одбацују се суфиксална проширења позитива, нпр.:¹⁰⁰

позитив	ἦδ-ύ-ν	стинд. <i>svād-ú-m</i>	< * <i>suéH₂d-u-m</i>
компаратив	ἦδ-ίω < - <i>o-a</i>	стинд. <i>svād-īyāñs-am</i>	< * <i>suéH₂d-ios-m</i>
суперлатив	ἦδ-ιστο-ν	стинд. <i>svād-iṣṭha-m</i>	< * <i>suéH₂d-isto-m</i>

Међусобна независност основа појединих ступњева поређења објашњава и честу појаву суплетивних и дефективних парадигми типа ἀγαθός, ἀμείνων, ἄριστος — λῶν, λῶστος, лат. *bonus, melior, optimus*. Компаратив је био првобитно *s*-основа са апофонијом, тако што се у муш. и ср. роду у ном./асс./восс. јављало *-*(i)ios*-, у осталим падежима *-*(i)ies*-, уп. нпр. лат. *maies-tās* < **mag-ies*-. Постојало је посебно образовање ж. рода, нпр. стинд. *náv-yas-ī* < **néu-ies-iH₂*, стсл. *bol-jbši* dat. sg. f. < **is-jeH₂ei*-. Та сигматска основа бивала је још у прајезику проширена назалним суфиксом *-*en*-/-*on*- са индивидуализирајућим значењем (уп. грч. στραβός ‘разрок’ : στραβών ‘разроки човек, зрика’), без посебног облика за женски род. Назални суфикс долазио је на нулску базу сигматске основе -*is* + *on*-/-*en*-. У грчком се по промени сигматских основа чувају само облици акузатива једнине мушког рода и номинатива/акузатива множине мушког и средњег рода, нпр. асс. sg. m., ном.-асс. pl. n. јон μέζω, мик. *me-zo-ha* < **meǵh-ios-m*, *meǵh-ios-H₂*, ном. pl. јон. μέζους, мик. *me-zo-e* < **meǵh-ios-es*-. Остали падежи су изведени од основе проширене назалом, са уопштеним *o*-вокализмом. Корен показује углавном исту апофонску базу у свим облицима, уп. ипак случајеве када нулској бази позитива одговара нормална база компаратива: κρατύς : јон. κρέσσω асс., ὀλίγος : стат. ὀλείζω ном. pl. n. У дистрибуцији фонетских варијанти са -*ǵ*-, -*ī*- < -*ǵ*- и -*i*- нема правилности, тако поред μέζων, мик. *ka-zo-e* n. pl. [κάτσοε] имамо хом. κακίους са кратким *ι* и ат. κακίων, κακίους са дугим *ι* по аналогiji са типом ἠδίων. Код ат. καλός, јон. καλός (< καλφός, тако у беотском), комп. καλλίων је аналогijом уместо ***κάλλων*, суп. κάλλιστος према компаративу уместо ***κάλιστος*. Суперлатив се гради суфиксом *-*isto*- сложеним од нулске базе компаративног

¹⁰⁰ За пример су, ради боље препознатљивости основе, дати облици акузатива једнине мушког рода.

суфикса *-is-* и суфикса *-tó-*, који је првобитно био наглашен, чиме се објашњава нулска база нпр. у *κράτιστος*, комп. *κρέσσων*. Такво образовање суперлатива својствено је поред грчког још индоиранском и германском: стинд. *svādīṣṭhaḥ*, ав. *mazištō* = *μέγιστος*, гот. *hauhists*, нем. *höchst* ‘највиши’.

1.3.3.2. „Секундарна“ компарација

Иако је настала доцније од „примарне“, и „секундарна“ компарација је стара и потиче из доба индоевропског језичког заједништва. Форманти су у компаративу *-tero-* > грч. *-τερο-*, а у суперлативу *-tm̥mo-*, у грчком проширен на *-to-* преузето из „примарних“ суперлатива на *-ισ-το-* (§ 3.1.3): **-tm-to-* > *-τατο-*. Уп. стинд. *priyá-tara-*, *priyá-tama-* ‘(нај)дражи, (нај)приснији’ према *δικαίό-τερος*, *δικαίό-τατος*. Суфикси долазе на основу (*priyá-s*, *δίκαίω-ς* су *o*-основе); уп. од *s*-основа стинд. *tavás-tara-*, *tavás-tama-* : *tavás-* ‘јак’. У грчком се *-έστερος*, *-έστατος* са сигматских основа пренело и на назалне и контрактне придеве: *εὐδαίμων-έστερος*, *ἀπλούσ-τερος*. У *χαριέστερος* само привидно имамо исту појаву: ту је *-σ-* настало од завршног дентала основе: **χαριάστερος* < **-unt-tero-*, уп. стинд. *áma-vat-tara-* ‘снажнији’. Овим суфиксима могли су се изводити компаративи и суперлативи и од прилога и предлога: *πρό-τερος* : ав. *fra-tarō*, *fra-təmō*; лат. *inter(ior)*, *in-timus*. Изворно је суфикс *-tero-* означавао супротност у паровима као *δεξι-τερός* : *ἀρισ-τερός*, лат. *nos-ter* : *ves-ter*, а *-tm̥mo-* — веома висок степен поседовања особине (елатив), нпр. у *in-timus* ‘сасвим унутра’.

1.3.4. Прилози

За прилошке исказе у ие. прајезику употребљавани су падешки облици именица и придева, пре свега акузативи средњег рода, уз то и аблативи, локативи и инструментали, уп. грч. INSTR. ДАТИВ *κοινῆ* ‘заједно’, стинд. *śánais* ‘полако’ (instr. pl.), грч. ACC. SG. N. *μέγα* ‘веома’, лат. *multum*, стинд. *cirám* ‘дуго’. Код компаратива се као прилог употребљава акузатив једнине: *βέλτιον*, код суперлатива акузатив множине: *τάχιστα*. Осим тога, грчки је развио посебно адвербијално образовање на *-ως*. Полазиште су при том представљали свакако аблативи *o*-основа на *-ω* < *-ōt* (§ 2.2.1), али и њихови инструментали на *-ō̄* типа лит. *vilkū* ‘вуком’, стинд. *áśvā* ‘коњем’.